

УДК 343.132

С.С. Ключуряк

**ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ
В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
УКРАЇНИ**

В статті розглядаються фактичні та юридичні підстави проведення освідування в кримінальному судочинстві України. Проаналізовані огляд та допит як фактичні підстави для освідування.

Ключові слова: *кримінальне судочинство, освідування, підстави слідчих дій, допит, огляд.*

В статье рассматриваются фактические и юридические основания проведения освидетельствования в уголовном судопроизводстве Украины. Проанализированы осмотр и допрос как фактические основания для освидетельствования.

Ключевые слова: *уголовное судопроизводство, освидетельствование, основания следственных действий, допрос, осмотр.*

The article deals with the factual and legal basis of the examination in a criminal procedure of Ukraine. Interrogation and examination have analysed as a factual basis for inspection.

Key words: *criminal procedure, interrogation, examination, a factual basis for inspection.*

Необхідність достатніх підстав для проведення слідчих дій є доволі важливою та незмінною ознакою [1, с. 125]. В науці кримінального процесу підстави проведення слідчих дій розділяють на фактичні – конкретні відомості про можливість добування доказової інформації зі слідів певного виду, та юридичні (правові) – сукупність передбачений кримінально-процесуальним законодавством умов, що дають слідчому право здійснити ту чи іншу слідчу дію [2, с. 60-61].

М.А. Погорецький, проаналізувавши норми кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), матеріали практики та висловлені науковцями погляди на поняття та сутність підстав для проведення слідчих дій, визначив сутнісні ознаки цих підстав: 1) отримання їх уповноваженою особою; 2) отримання їх у визначений законом спосіб; 3) визначеність їх (як юридичних підстав) кримінально-процесуальним законом для кожної слідчої дії; 4) здатність їх до формування внутрішнього переконання уповноваженої особи щодо необхідності проведення певної слідчої дії та можливості отримання доказової інформації зі слідів певного виду чи перевірки вже отриманих доказів (як фактичних підстав); 5) єдність юридичних і фактичних аспектів

цих підстав [3, с. 3]. Додамо, що фактична підстава передує юридичній, тобто, фактична підстава – це те, на чому ґрунтується конкретне рішення, що є юридичною підставою для проведення слідчої дії.

В частині першій статті 193 КПК визначена юридична (правова) підстава проведення освідування – постанова слідчого. Стосовно фактичних підстав проведення даної слідчої дії законодавець не визначився.

У законопроекті КПК, запропонованому Міністерством юстиції України [4], освідування здійснюється на підставі постанови прокурора (частина 2 статті 238), а фактичними підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (частина 2 статті 220).

Тож, юридичні (правові) підстави проведення освідування, на відміну від фактичних, визначені. Тому визначення фактичних підстав освідування є предметом дискусії в науці кримінального процесу.

Так, на думку Ю.В. Францифорова, фактичними підставами для проведення слідчої дії є: 1) докази, отримані в межах кримінальної справи, що розслідується; 2) фактичні дані, отримані з оперативних джерел; 3) данні (документи), що надані учасниками кримінального судочинства [5, с. 13]. Є.Д. Лук'янчиков та Б.Є. Лук'янчиков визначають, що фактичною підставою для проведення освідування можуть бути відомості у справі, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди злочину, виявлення та засвідчення яких має значення для правильного вирішення справи, перш за все встановлення особи, що вчинила злочин. Відомості, що містяться в матеріалах справи мають бути достатніми, щоб у слідчого сформувався імовірний висновок про наявність на тілі зазначених раніше осіб особливих прикмет або слідів злочину, встановлення яких має значення для справи [6, с. 6]. Такої точки зору дотримуються Ю.М. Грошевой, В.В. Вапнярчук, О.В. Капліна та О.Г. Шило, додаючи, що ці фактичні дані можуть бути одержані від учасників процесу (свідків, потерпілих та ін.), міститися в протоколах слідчих дій, матеріалами оперативно-розшукової діяльності, повідомлені медичними установами тощо [7, с. 104].

Тож, закон надає слідчому право самому вирішувати питання проведення освідування з урахуванням відомостей, отриманих при здійсненні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, які передують освідуванню. Якщо у слідчого на основі вивчення цих даних складається переконання про можливу наявність на тілі підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка особливих прикмет, то

по суті такі відомості можуть являтися фактичними підставами для прийняття рішення про провадження освідування.

Розуміється, не можна дати вичерпний перелік фактичних підстав, оскільки в кожному конкретному випадку вони обумовлюються обставинами розслідуваного злочину і характером відомостей. Разом з тим слід підкреслити, що фактичними підставами можуть бути відомості, які, по-перше, відображають особливості, які характеризують зовнішній вигляд суб'єкта; по-друге, розкривають характер його поведінки на місці пригоди, діянь, скоєних ним і можливість виникнення на його тілі або одязі слідів злочину; по-третє, підтверджується факт перебування особи на місці пригоди або в іншому конкретному місці.

Фактичні підстави можуть бути отримані в процесі проведення ряду слідчих дій, в тому числі: огляду місця пригоди і трупа; показань потерпілого і свідка; обшуку і особистого обшуку; очної ставки і інших слідчих дій, а також оперативно-розшукових заходів.

При огляді місця події і трупу фактичні підстави слідчий отримує перш за все на основі вивчення слідів, в яких знайшли відображення особливості, що характеризують злочинця або жертву злочину (сліди рук, ніг, зубів, нігтів). Так, в слідах можуть відобразитись анатомічні відхилення (дуже велика або мала кисть руки, відсутність окремих пальців), інші особливості (шрами, рубці).

Значний інтерес представляють сліди рук, утворені за рахунок сторонніх речовин (крові, чорнил, фарби). Виявлення слідів, утворених кров'ю, може призвести слідчого до двох припущень: або злочинець (потерпілий) отримав тілесні ушкодження при скоєнні злочинних діянь, тоді мета освідування буде у встановленні на підозрюваному (потерпілому) тілесних ушкоджень; або злочинець стикався з потерпілим, який отримав тілесні ушкодження, які супроводжуються кровотечею, тоді мета освідування буде у виявленні на тілі і одязі підозрюваного (потерпілого) слідів крові потерпілого (підозрюваного).

При виявленні на місці пригоди слідів рук, утворених іншими речовинами (фарбою, пилом), можна припустити, що частки цих речовин можуть бути виявлені на тілі або одязі потерпілого, підозрюваного або свідка при їх освідуванні [8; с. 98].

Вивчення слідів ніг, виявлених на місці пригоди, дозволяє будувати припущення про деякі загальнофізичні властивості людини (зріст, вага, статура), а також певних фізичних недоліків (наприклад, наявність укороченості, викривлення, відсутність однієї із кінцівок).

Велике значення для прийняття рішення про провадження освідування мають сліди босої ноги, одягнутої в панчохо, шкарпетку. При виявленні таких слідів можна судити в цілому, про довжину пальців, про наявність різноманітних дефектів (при умові їх відображення). Так, можна робити припущення відносно відсутності окремих пальців, про характер ступні (високе, низьке зведення або його відсутність - плоскостопість), а також про наявність інших особливостей (наявність мозолів, шрамів, рубців). В процесі освідування ці особливості можуть знайти своє підтвердження.

При огляді трупа або освідуванні одного із учасників розслідуваного злочину (потерпілого або свідка, а також підозрюваного) на їх тілі можуть бути встановлені сліди зубів, які виникають, як правило, в процесі боротьби між злочинцем і жертвою злочину при скоєнні ставих злочинів або злочинів, спрямованих проти особистості. Сліди зубів на тілі людини можуть виражатися у вигляді синяків, подряпин. Нерідко сліди зубів злочинців можуть бути виявлені на продуктах харчування, які знаходяться на місці пригоди (сир, яблука, цукерки, мармелад). Сам факт виявлення слідів зубів іще не являється фактичною підставою для провадження освідування. Проте якщо в слідах відобразились відмінні властивості зубного апарату (великі розміри зубів, значна відстань між ними, незвичне розташування), то ці відомості можуть явитись фактичною підставою для провадження освідування [9, с. 44].

На місці пригоди можуть бути виявлені осколки зубів або вибиті зуби, приналежність яких потерпілому або підозрюваному теж може знайти своє підтвердження в процесі їх освідування.

Важливе значення для провадження освідування мають відомості, отримані на основі вивчення слідів крові. Якщо оглядається місце пригоди по справам про крадіжку, скоєну шляхом злому, то виявлення плям крові у місці проникнення у приміщення, а також в самому приміщенні може свідчити про те, що особа, яка здійснила злочин, отримала якісь тілесні ушкодження. При розслідуванні вбивств, звалтувань, вбивств поєднаних із звалтуванням, грабежем важливе значення належить вивченню локалізації плям крові, їх форми і напрямку. Так, якщо плями крові будуть мати напрямок від трупу (який не підлягає яким-небудь переміщенням), то виявлення цих слідів може свідчити про спрочинення злочинцю тілесних ушкоджень, які супроводжуються кровотечею. В цих випадках при освідуванні обвинуваченого можуть бути встановлені тілесні ушкодження [10, с. 65-66].

Поряд із переліченими вище слідами в процесі слідчих дій, які передують освідуванню, можуть бути виявлені різноманітні мікросліди у вигляді часток різноманітних речовин, плями, окремі предмети. В цих випадках доцільність прийняття рішення про освідування виникає тоді, коли в процесі проведення огляду місця пригоди або трупу у слідчого з'явилось припущення про можливу наявність на тілі, а також і на одязі підозрюваного, потерпілого або свідка мікрослідів, часток різноманітних речовин, пилу, бруду. В одних випадках це може бути викликано подоланням різноманітних перешкод (висвердлення або випилювання металевих шафів і сейфів, зламування дерев'яних, цегляних, бетонних і інших перешкод); в других – контактом їх тіла і одягу з тими або іншими предметами при знаходженні в брудному або запиленому приміщенні; по-третє, достатньо лише перебування на місці пригоди, якщо мікроструктури оточуючого середовища по своїм властивостям буде володіти якимись індивідуальними ознаками. В даних випадках слід вилучати мікросліди, частки різноманітних речовин, пилу, бруду, щоб мати можливість в подальшому проводити дослідження, спрямовані на встановлення однорідності вилучених часток з тими частками, які будуть виявлені при освідуванні [11, с. 99].

При особистому обшуку підозрюваного, крім предметів і документів, виявлення яких являється метою проведення даної слідчої дії, на його тілі можуть бути виявлені різноманітні сліди або особливі прикмети. Фіксація слідів, особливих прикмет буде здійснюватись у процесі освідування підозрюваного, слідом за особистим обшуком, а відомості про їх виявлення будуть служити фактичною підставою для освідування потерпілого з метою встановлення на ньому аналогічних слідів.

Часто фактичні підстави для проведення освідування слідчий отримує з показань обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого або свідків. Так, показання потерпілого або свідків про наявність на тілі підозрюваного яких-небудь особливих прикмет, в тому числі і татуювань, є фактичною підставою для його освідування.

Постає питання попереднього допиту особи, яка буде освідуватися, як фактичної підстави для проведення даної слідчої дії. Одноставної думки щодо цього серед опитаних 441 слідчих ОВС України немає. 167 слідчих (37,9%) вважають необхідність передбачити обов'язковий попередній допит особи, що підлягає освідуванню. Пропонують допитувати таку особу залежно від ситуації 184 слідчих (41,7%). Меншість з опитаних не вбачають за потрібне проводити попередній допит цієї особи (90 слідчих - 20,4%).

Якщо брати за аналогію процесуальний порядок проведення пред'явлення для впізнання, то зауважимо, що попередній допит особи є єдиною фактичною підставою для подальшого впізнання. В той час, як фактичною підставою для проведення освідчування може бути будь-яка слідча дія, при проведенні якої отримані відомості у справі, що на тілі певної особи є особливі прикмети, виявлення та засвідчення яких має значення для правильного вирішення справи. Тож підтримаємо точку зору практичних працівників щодо попереднього допиту особи, яка підлягає освідчуванню, залежно від ситуації.

Використана література:

1. Борець Т. Поняття та основні ознаки слідчих дій / Т.Борець // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 8 (140). – С. 125-127.
2. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С.А. Шейфер. – М., 2004. – 176 с.
3. Погорельский М.А. Подстави для проведения следчих дій / М.А. Погорельский // Адвокат. – 2007. – № 10. – С. 3-7.
4. Проект кримінально-процесуального кодексу України від 05.07.2011 року // Електронний ресурс: <http://www.minjust.gov.ua/> – 01.11.2011 року.
5. Францифоров Ю.В. Условия законности и обоснованности производства следственных действий / Ю.В. Францифоров // Следователь. – 2010. – № 3. – С. 12-17.
6. Лук'янчиков Є.Д. Освідчування і право особи на недоторканність / Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2011. – № 1 (3). – 15 с.
7. Грошевий Ю.М. Досудове розслідування кримінальних справ: Навчально-практичний посібник / Ю.М. Грошевий, В.В. Вапнярчук, О.В. Капліна, О.Г. Шило / За з аг. ред. Ю.М. Грошевого. – Х.: Видавництво "ФІНН", 2009. – 328 с.
8. Винберг А. И. Криминалистика / А.И. Винберг. – М., 1980. – 127 с.
9. Торбин Ю.Г. Освидетельствование в свете нового УПК РФ / Ю.Г. Торбин // Государство и право. – 2003. – № 8. – С. 43-46.
10. Торбин Ю.Г. Криминалистическое исследование тела и одежды подозреваемого в совершении преступления / Ю.Г. Торбин. – М., 1971. – 139 с.
11. Криминалистика. / Под ред. Б. А. Викторова и Р. С. Белкина. – М., 1976. – 268 с.